

„Harccal virraszták bölcsőnk álmait...”

A két világháború közötti hősök tiszteletének bemutatása
az 1938-as szentesi Hősök Emlékünnepé példáján

OTDK - dolgozat

Jelige: ünnep - emlékezet

2012

Tartalom

<i>DOLGOZAT TÉMÁJA, CÉLJA</i>	3
<i>KUTATÁSTÖRTÉNET</i>	4
<i>FORRÁSOK</i>	8
<i>ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KERETEK</i>	9
<i>AZ IRREDENTIZMUS (Az ünnepség társadalmi háttere)</i>	12
<i>A HŐSÖK EMLÉKÜNNEPÉNEK SZÜLETÉSE</i>	13
<i>AZ ÜNNEPSÉG MENETE</i>	16
1. Előkészületek	16
2. Szervezők, szereplők, résztvevők	18
3. Színhelyek.....	19
4. Az ünnepség programja	19
5. Szimbólumok, „kellékek”	21
<i>TANULSÁGOK</i>	22
<i>Irodalom</i>	25

DOLGOZAT TÉMÁJA, CÉLJA

Dolgozatom témája a két világháború közötti hősök ünnepének bemutatása egy konkrét ünnepség, az 1938-ban, Szentesen megtartott hősök emlékünnepé alapján. Azért választottam ki ezt a megemlékezést, mert kiemelkedett a korábbi megemlékezések közül. Ennek egyrészt az oka, hogy 1938-as év Szent István év volt, másrészt ebben az évben tartották Budapesten az Eucharisztikus Világkongresszust¹ amely „nem csak belső katolikus egyházi ügy volt és maradt, hanem a nemzetközi élet, de főként a magyar közélet, így a magyar nemzetközi történelem egyik fontos mozzanata is.”² Szent István szerepe a két világháború között az államalapítás jubileuma mellett, a politikai legitimációban alapvető szerepet játszó Regnum Marianum kapcsán értékelődött fel. Ennek az az alapja, hogy Szent István halálos ágyán Szűz Máriának felajánlotta a magyar koronát, aki ezáltal az ország Patrona Hungariae - vé, vagyis védelmezőjévé vált.³

A Kongresszusnak azért is volt nagyon nagy jelentősége, mert „ezeknek a kongresszusoknak a hatékonyságát növelte az új kor technikai vívmányainak egész sora: a sajtó, a rádió, a film, illetve a tömegek látványos mozgatása.”⁴ Tehát kiváló reprezentációs alkalom volt külföld felé, megtörve a korábbi, Trianon okozta elszigeteltséget.

Az országos ünnepek tiszteletére a szentesi politikai elit úgy döntött, hogy a korábbi éveknél nagyobb szabású ünnepet rendeznek, vagyis olyan elemeket is beépítenek a megemlékezésbe, amelyek korábban esetleg kimaradtak belőle (például a szavalókórus előadása). Ennek ellenére nem kapott számottevő sajtónyilvánosságot és döntően lokális ünnepség maradt.

Dolgozatomban a következő kérdésekre keresem a választ: Mi a menete egy ilyen helyi ünnepségnek? Kik a résztvevői? Milyen képzetekkel, szimbólumokkal éltek az ünnepség

¹ A magyarországi kongresszusnak azért is volt nagy jelentősége, mert Magyarország Trianon után elszigetelődött. 1938-ban viszont alkalma nyílt a külföld felé való reprezentációra. (ld. Gergely 1988.)

² Gergely 1988. 6.

³ Vö. Kunt 2008.377.

⁴ Gergely 1988.29.

keretében? Miért tekintették különlegesnek az 1938-as ünnepséget? Szimbolikus formában miként fejezték ezt ki?

Bodó Julianna szerint az ünnep azért fontos, mert az egyén „önmagát egy közösség részének tekinti és akként kívánja felmutatni. Az önmeghatározás kényszere – úgy tűnik – időnként erőteljesebb formákban jelentkezik, és ilyenkor a „kik vagyunk mi?”, „hol van a helyünk” kérdései sürgősen követelik a választ. A válaszadás gesztusai látványosan, olykor akár erőszakosan lépnek a nyilvánosság terébe, s arra is képesek, hogy átrendezzék a társadalmi nyilvánosságot, átstrukturálják annak fizikai és szimbolikus tereit.”⁵ Ennek megfelelően az ünnepség (mint például jelen esetben a hősök emlékünnep) nem csupán rítusként vizsgálható, hanem mint a társadalom identitásának kifejeződése és megerősítő eszköze, amely a szimbólumok nyelvén közvetíti a jelenlévőknek az ünnep mondanivalóját. A szentesi főtérről, a Kossuth-tér a megemlékezés idejére szakrális térré változott, ahol (az újságírók tanúsága szerint) „a városnak a legszebb és leggyönyörűsebb virágai,”⁶ az élő hősök, rokonok, érdeklődők mellett igyekeznek „megidézni” a hősi halottak szellemét is.

KUTATÁSTÖRTÉNET

A szentesi Hősök Emlékünnepével tudomásom szerint még nem foglalkozott senki. A kutatók érdeklődése a két világháború közötti időszakkal kapcsolatban inkább a fővárosra és az elcsatolt területekre irányult.

Az emlékművekkel kapcsolatban Kovács Ákos tanulmánykötetét⁷, L. Juhász Ilona „Neveitek e márványlapon...” című munkáját⁸, illetve Bodó Julianna által szerkesztett Miénk a tér? című könyvét vettem alapul.⁹ Ennek oka, hogy közösségi keretek, intézmények által meghatározott közösségi emlékezet mechanizmusait vizsgálom, főként az amerikai tudásszociológiai iskola emlékezetkutatásának eredményeit felhasználva. Az említett szerzők pedig ennek az irányzatnak a magyarországi képviselői.

Maurice Halbwachs – akinek a munkásságára a fenti irányzat alapoz – „különbséget tett életrajzi emlékezet, történelmi emlékezet, történelem és kollektív emlékezet között. Az életrajzi emlékezet a saját magunk által átélt élmények emlékezete, míg a történelmi emlékezet az, mely történelmi leírásokon keresztül jut el hozzánk. A történelem az a múlt,

⁵ Bodó 2000. 7.

⁶ Szentesi Napló 1938. június 8. 2.

⁷ Kovács 1991.

⁸ L. Juhász 2010.

⁹ Bodó 2000.

melyhez nem fűz „szerves” kapcsolat – az a múlt, mely már nem képezi életünk fontos részét –, míg a kollektív emlékezet az az aktív múlt, amely alakítja identitásunkat. Az emlékezet elkerülhetetlenül átadja a helyét a történelemnek, amint elveszítjük a kapcsolatot a múltunkkal. A történelmi emlékezet azonban lehet organikus vagy holt: azt is megünnepeljük, amit nem tapasztaltunk meg, így tartva életben a múlt egy adott szeletét önmagunk számára; a másik esetben az emlékezet csak a történelmi leírásokban él, melyeket a tudás sírhantjainak is neveznek.”¹⁰

„Jan Assmann az emlékezet négy módja között tesz különbséget, amikor megkísérli átfogni az emlékezet problematikáját: 1. mimentikus emlékezet – a múlt gyakori tudásának átadása; 2. az anyagi emlékezet-a tárgyakban foglalt történelem; 3. a kommunikatív emlékezet – a múlt maradványai a nyelvben és a kommunikációban, beleértve magát a nyelvi kommunikáció képességét; és a 4. a kulturális emlékezet – mely múltbeli események átadása, vagyis a kimondott történelmi utalások és a történelmi tudat.”¹¹

Ehhez köthető a francia történész, Pierre Nora megállapítása is, aki szerint abban az esetben, amikor egy múltbeli esemény kikerül az emlékezetből, a történelembe kerül át. Ekkor azonban „a folyamatosság érzése a helyekbe költözött át. Helyei vannak az emlékezetnek [lieux de mémoire], mivel nincs már valódi közege az emlékezetnek [milieux de mémoire].”¹²

A vizsgált megemlékezés 20. századi (1938), ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy ennek előzményei a tizenkilencedik században találhatók meg. Eric Hobsbawm, brit történész szerint „a tizenkilencedik század közepén, illetve végén egyre több állam igyekezett hasznos hagyományokat „kitalálni” támogatandó gyöngülő legitimációját. Különösen 1870 után, a tömegpolitika jelentkezésével párhuzamosan, a politikai vezetők újra fölfedezték az „irracionális” elemek fontosságát a társadalom szövetének erősítésében és a társadalmi rend fenntartásában. Sok gondolkodó támogatta egy új „polgári vallás” kialakítását; a sikeres vezetők igyekeztek az oktatási intézményeket nemzeti tartalommal megtölteni, növelték a nyilvános szertartások számát, és tömegével avattak nyilvános emlékműveket. Ez a lendület áterjedt a kisebb- és alacsonyabb szerveződő csoportokra is.”¹³

Kovács Ákos tanulmánykötetében lévő munkák leginkább az emlékművek szerepével, állításának okával foglalkoznak. Sinkó Katalin szerint például „a művek konkrét tematikája és a bennük felismerhető konkrét tematika, általános nemzeti tartalom egymással szoros

¹⁰ Olick - Robbins 1999. 23.

¹¹ Olick - Robbins 1999. 23-24. Lsd. eredeti környezetében: Assmann 1999.

¹² Nora 1993. 142.

¹³ Olick - Robbins 1999. 28. Lsd. eredeti környezetében: Hobsbawm 1987.

kapcsolatban, az aktuális tárgy mintegy külső burka az emlékművekben testet öltő „nemzeti identitásnak” (...) a történelem eseményeinek, hőseinek ismerete nélkül nemigen fejthető meg, mit vagy kit is ábrázolnak.”¹⁴ Ehhez kapcsolódik Szabó Miklós megállapítása, aki szerint „az első világháború emlékműveinek (...) olyan elveszett háborúról kellett sugallnia (...), amelyről ezt a történelem az emlékmű állításának időpontjában még nem igazolta.”¹⁵ A vesztes, de mégis győztes ügy gondolata majdnem minden nagyobb újságcikkben, ünnepi beszédben, versben megtalálható, hiszen áthatotta a közgondolkodást. Ezt sugallta a sajtó, ezt taníthatták az iskolában.

Ugyanebben a tanulmánykötetben vezeti be a magyar kutatásba Hankiss Elemér az amerikai szociológia nemzetvallás (civil religion) fogalmát, amelyre az elméleti keretben megalkotásában támaszkodtam.

L. Juhász Ilona a háború jeleivel foglalkozik, sok esetben Zeidler Miklóst alapul véve. Ide sorolja a legtöbb szakrális kisémléket, emlékműveket és emléktáblákat. Szerinte „a politikai jellegű emlékművek, emlékjelek funkciójából adódik, hogy az uralkodó képzőművészeti irányzatok stílusjegyein túl magukon viselik annak a kornak az uralkodó eszmei-politikai lenyomatát is, amelyben készültek.”¹⁶ A rítusok és a szimbólumok elemzésénél ezt minden esetben figyelembe kell venni. Utal a sajtó szerepére is: „A sajtóban megjelent beszámolók az ötlettől a megvalósulásig, illetve a későbbi ünnepségekről szóló hírek zöme a hivatalos ideológiát közvetítik, amely ideológiával nem mindenki azonosult.”¹⁷ Ez a megállapítása azért is volt lényeges, mert dolgozatomban az ünnepség menetét vizsgálom, az előkészületektől a megvalósulásig az újságokban megjelent beszámolók alapján, nem pedig az ünnepség tényleges társadalmi lecsapódását.

A Bodó Julianna által szerkesztett munka az ünnepléssel, a szimbolikus térhasználattal és térfoglalással foglalkozik. Szerinte az ünnep menete, forgatókönyve, az „önfelmutatás” minden esetben függ a társadalmi kontextustól, de szerepe minden esetben azonos: az ember időről időre nyilvánosan meghatározza önmagát és a helyét a világban.¹⁸ Bodó Julianna és a tanulmánykötetben résztvevő Bíró A. Zoltán, Oláh Sándor, Gagyí József a székelyföldi régióról írták munkájukat. A szimbolikus térhasználat és térfoglalás éppen ezért ezekben a művekben másként jelenhet meg, mint például Szentesen, ugyanakkor az alapvető megállapítások Szentessel kapcsolatban is igazak.

¹⁴ Sinkó 1991. 9.

¹⁵ Szabó 1991. 48.

¹⁶ L. Juhász 2010.13.

¹⁷ L. Juhász 2010. 13.

¹⁸ Bodó 2000. 7.

Egy másik fontos módszertani területet is elkülöníték a témával kapcsolatban, ez pedig a sajtót szerkesztő elitek diskurzuselemzése. A posztmodern szemlélet történettudományba és a néprajzba is beszüremlett. A posztmodern képviselői (pl. White¹⁹, Veyne) kétségbe vonták a hivatásos történetírás igazságtartalmát azzal, hogy nem fogadták el a tudás és az értelmezés közötti különbségtételt.²⁰ Dolgozatomban a sajtóban közreadott értelmezéseket vizsgálom.

Lipták Dorottya munkája²¹ a monarchia korabeli folyóiratokról és olvasóikról szól, amely ugyan időben nem egyezik a témámmal, ugyanakkor sok megállapítása a 20. századi sajtóra is igaz. Például a két világháború közötti újságokra is jellemző, hogy az állam és a társadalom közötti érintkezés eszköze volt, ahol az állami intézkedésekről is beszámoltak.²² Ebből adódóan segítséget nyújtott a hősök ünnepéről, illetve annak törvénybe iktatásáról szóló beszámolók értelmezésénél.

Az emlékezet és a nemzeti identitás vizsgálata felől Barna Gábor²³ tanulmányában az emlékezet, az ünnep és hatalom kapcsolatát, az egyházi, az egyéni élet ünnepeit, illetve az állami ünnepeket vizsgálta. Véleménye szerint az állami ünnepek fontossága napjainkban kiemelkedően nagy, hiszen ezek „csoportidentitás hordozói és szimbolikus kifejezői, s ezeknek megfelelő emlékezet rögzítői. Az ünnepek során a legújabbak. Megjelenésük, kialakulásuk a XVIII. századtól követhető nyomon, s összefügg a polgári nemzetté válás folyamatával. A hazai kutatás viszonylag keveset foglalkozott velük...”²⁴

Fenomenológiai valláskutatás szintén több kapcsolódási pontot mutat a vizsgált problémával. Mircea Eliade munkájából leginkább a „szent hellyel és idővel” kapcsolatos megállapításait alkalmaztam, hiszen az ünnep idejében megváltozik a hétköznapi idő és tér. Benne van a múlt a jelen és a jövő.²⁵

Glässer Norbert és Zima András munkája²⁶ közvetlenül ugyan nem kapcsolódott a témámhoz (hiszen én nem a zsidó csoportok önképének megváltozását vizsgálom), ugyanakkor az általuk felhasznált forrás típusa, illetve az elméleti keretük nagyon hasonló az enyémhez: hetilapokon és folyóiratokon keresztül, a nemzetvallás, civil vallás segítségével vizsgálják az általuk kutatott jelenséget.

¹⁹ lsd. White 1997.

²⁰ Vö. Olick - Robbins 1999. 23.

²¹ Lipták 2002.

²² Lipták 2002. 15.

²³ Barna 2003.

²⁴ <http://www.tavlatok.hu/6104zkult.htm> Letöltés időpontja: 2010. 11.15.

²⁵ Vö. Eliade 2009.

²⁶ Gleszer – Zima 2010.

Hankiss Elemér által adaptált amerikai vallásszociológiai megközelítést tovább gondoló Gerő András munkájából leginkább a szimbolikus politika, a nemzeti identitás és a nemzetvallás fogalmát alkalmaztam a dolgozatomban. Az utóbbit Hankiss Elemértől vette át, de változtatott is rajta. Ő itt a vallás immanens voltát emelte ki, Gerő a szimbolikus tartalmakat, a megteremtett szimbolikus realitást, ami többnyire szemben áll a hatalmi vagy reálpolitikával.

A brit szociálintropológus Victor Turner munkáját ugyancsak a dolgozatom módszertani részében tudtam alkalmazni. A szimbólumok ugyanis nagyon fontosak a rítusokban, így abban is, amellyel én foglalkozom. Az átmenet rítusok és a szimbólumok és az identitás összekapcsolódásának elemzésére szintén támaszkodni tudtam a probléma elemzésekor.

FORRÁSOK

Forrásaim elsősorban a Szentesi Naplóban 1938-ban megjelent cikkek voltak. Azért választottam ezt a folyóiratot, mert ez az újság ír részletesen az ünnep menetéről, míg a többi általában csak említés szintjén vagy még úgy sem ír róla. A folyóirat azért alkalmas forrásként, mert „a sajtónak a társadalmi élet materiális és szellemi javainak közvetítésében van kitüntető szerepe.”²⁷ Másrészt „az állam (...) a társadalmi érintkezés eszközeit, a hírösszeköttetést, a sajtót is szolgálatába vonja olyan módon, hogy közvetíti az uralkodónak az alattvalók javát szolgáló intézkedéseit. Így az állam a sajtó útján közvetlenül a közemberhez fordul, ami alatt valójában a modern államapparátus mellett felnövő polgári közönség értendő.”²⁸ – írta Lipták a dualizmus társadalmáról. Ezzel kapcsolatban azonban két dolgot fontos megjegyezni a Horthy-korszakban: egyrészt ezeket a folyóiratokat cenzúrázták, tehát elsősorban a hivatalos álláspontot képviseli, másrészt (az előbbi megállapításból kifolyólag) ugyan az újság a város és a nép tökéletes egységéről ír, az emberek az irredenta eszmékkel kisebb-nagyobb mértékben azonosultak, s éppen ezért például közel sem biztos, hogy tényleg mindenki részt vett az ünnepségen.²⁹

Emellett viszonyításként felhasználtam a Csongrádmegyei Hírlap, a Délmagyarország című folyóirat egyes számait.

A törvényeket az ezer év törvényei nevű honlapról (<http://www.1000ev.hu/>) idéztem.

²⁷ Lipták 2002. 13.

²⁸ Lipták 2002. 15.

²⁹ Vö. L. Juhász 2010. 13.

A Katolikus Lexikont és a Távlatok című folyóiratot egy-egy kifejezés értelmezéséhez használtam.

Noha dolgozatomban az elit diskurzusait és nem a „visszacsatolást” vizsgálom, tanulságos lett volna, az ünnepséget egy-egy visszaemlékezésen keresztül is megvizsgálni, azonban ilyen dokumentumokat nem találtam. Az ünnepség programjairól készült jegyzőkönyveket szintén nem találtam meg, azonban az újságok egyes számaiban (például 1938. június 5.) leközölték őket.³⁰ Az ünnepségről nem találtam sem képeslapot, sem fényképet.

ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KERETEK

A dolgozatom értelmezési kerete a kulturális emlékezet, a nemzetvallás és a komparatív szimbológia. A következőkben ezeket a kereteket szeretném vázlatosan bemutatni. Csak a legfontosabb megállapításokat írom le, hiszen dolgozatom célja elsősorban nem ezeknek az elméleteknek a részletes, lexikális ismertetése.

A komparatív szimbológia fogalmát először Victor Turner alkalmazta. Szimbológia alatt a szimbólumok tanulmányozását vagy értelmezését érti, míg a komparatív szóval az összehasonlító módszert jelöli.³¹ Ezt a módszert főként a nyelvtudományban használják. A komparatív szimbológia vizsgálja azt a kapcsolatot, amely „a szimbólumok és a jelhasználók, értelmezők, magyarázók által hozzájuk társított fogalmak, érzések, értékek és eszmék között van”, illetve „sok köze van a rítusban és a művészetben felbukkanó sokféle nem-verbális szimbólumhoz.”³² Ez számomra azért lényeges, mert én is rítust vizsgálok, amely tele van verbális, illetve nonverbális szimbólumokkal.

A szimbólumok vizsgálatát azért tartom fontosnak, mert ezen keresztül a korszakot is megismerjük. „...vertikálisan a szóhasználat, képileg pedig a szimbólumrendszer ténylegesen eligazít egy adott korszak társadalmának (irányított) közgondolkodása felől. Ebből következik, hogy egy-egy adott történelmi korszak vagy politikai rendszer jellegadó tényezőit saját toposzain, közhelyein, szimbólumain keresztül is megismerhetjük. S ha a (politikai) kultúrának ezeket az elemeit megismerjük, az adott időszak közgondolkodásának,

³⁰ A Szentesi Napló 1938. június 3. száma is utal rá, hogy a megyeházán értekezletet tartottak a programok megszervezésére.

³¹ Turner 2003. 11.

³² Turner 2003.12.

közéletének, általános szellemi környezetének megértéséhez is kulcsot kapunk.”³³ - írja Zeidler Miklós.

A kulturális emlékezet elméletének egyik legfontosabb képviselője Jan Assmann. Szerinte kulturális emlékezetéről akkor beszélünk, „ha a mimetikus rutinok a „rítus” státusát nyerik el, vagyis célszerűségi jelentésükhöz értelmi jelentőség is társul, kívül kerülnek a mimetikus cselekvési emlékezet terepén. A rítusok a kulturális értelem hagyományozási és megjelenítési formáiként a kulturális emlékezet szférájába tartoznak.”³⁴ A kifejezést pedig a következőképpen magyarázza meg: „A szóban forgó emlékezet azért kulturális, mert csak institutionálisan, mesterségesen valósítható meg, és azért emlékezet, mert ugyanúgy működik a társadalmi kommunikáció viszonylatában, mint az individuális emlékezet a tudat síkján.”³⁵

A kollektív emlékezettel kapcsolatban még Maurice Halbwachs nevét kell megemlíteni, aki úgy gondolta, hogy „az emlékezet a szocializálódás folyamán tapad az emberhez. Bár mindig az egyén az, aki emlékezettel „rendelkezik”, mégis az emlékezőképesség kollektív produktum. Az emlékezés mindig társadalmi keretben történik és e feltételek között tölti be a funkcióját. Ezért a társadalmi környezethez való tartozás tükröződik vissza az emlékezetben és ez adja a kollektív jellegét. A társadalmi keret ellenőrzi, szabályozza, működteti az emlékezetet, így biztosítva a társadalmi konszenzust.”³⁶

Ezek az elméletek annyiban kapcsolódnak a hősök ünnepéhez, hogy ezeken az ünnepségeken a világháborúra emlékeztek, egyénileg, közösségileg egyaránt. A közösségi emlékezet azonban szabályozott volt, vagyis az ünnepeken, azon belül is legfőképpen a beszédeken elmondták nekik, hogy mire emlékezzenek. Az emlékezés így már irányított és a kor társadalma által meghatározott volt, amely ráillik a Jan Assmann által megfogalmazott elméletre. Ez az emlékezet azonban forgatókönyv által meghatározott rítussal társult, amelyben a szimbólumok fontos szerepet kaptak (nemzeti szín, koszorúzás, stb.). Assmann a múlt ilyen jellegű „szelektálását” így fogalmazta meg: „A kulturális emlékezet a múlt szilárd pontjaira irányul. Benne sem képes megőrződni a múlt, mint olyan. A múlt itt szimbolikus alakzatokká olvad, ezekbe kapaszkodik az emlékezés. (...) A mítoszok is az emlékezés alakzatai: a mítosz és a történelem közötti különbség itt érvényét veszti. A kulturális emlékezet szempontjából csak az emlékezetes, nem a lényeges történelem számít. Úgy is mondhatnánk, hogy a kulturális emlékezet a tényszerű múltat emlékezetes múlttá s így

³³ Zeidler 2009. 192-193.

³⁴ Assmann 1999. 20.

³⁵ Assmann 1999. 23.

³⁶ Halbwachs 1985.364.

mítosszá alakítja. A mítosz olyan alaptörténet, amelyet egy bizonyos jelennek az ősi eredet felőli megvilágítására beszélnek el. (...) A történelem az emlékezés által válik mítosszá. Nem elvalótlanodik, hanem épp ellenkezőleg, így válik csak valósággá, lankadatlan normatív és formatív erővé.”³⁷

A civil vallás a szociológiához, azon belül is elsőként Robert N. Bellah nevéhez kötődik, aki rámutatott arra, hogy a politikai diskurzusokban sokszor utalnak olyan vallási értékekre, amelyeket egyetemesnek gondolnak, ezáltal teremtve meg a társadalom kohéziós erejét.³⁸

A nemzetvallás fogalom használata Hankiss Elemér nevéhez fűződik. Megfogalmazása szerint „...azoknak a vallásoknak van különösen ilyen nagy kohéziós erejük, amelyek az adott népcsoport saját történetét, saját múltját, jelenét vagy jövőjét teszik a hit tárgyává vagy forrásává. Nevezzük a továbbiakban az immanens vallásokat ebből a szempontból, és jobb híján, nemzetvallásoknak. (...) A nemzetvallás elnevezés mellett szól másfelől az, hogy a magyar társadalom történetén belül akarjuk elemezni az immanens, vagyis társadalmon belül maradó, a nép történetét a hit tárgyává tevő, az evilágit a túlvilággal összekötő vallási gyakorlatot; s ebben a kontextusban a nemzetvallás fogalma már mindenképpen helyénvaló.”³⁹

Az elméletet Gerő András vitte tovább, aki azonban át is dolgozta: Az általa használt nemzetvallás-fogalom részben átfedi ugyan a Hankiss által használtat, ugyanakkor némileg el is tér tőle. „Átfedi abban, hogy a nemzetvallás kifejezés közösségi identitásfogalom. Ugyanakkor eltérő abban, hogy én éppen a modern nemzetté váláshoz kötöm létrejöttét, tehát történeti jelleget tulajdonítok neki. Ebből következőleg az én interpretációmban nem a túlvilágit köti össze az e világgal, hanem az e világit szakralizálja, s ily módon hozza létre a vallási strukturális mintákat követő szekuláris vallást.”⁴⁰ – írja Gerő András.

Az én dolgozatomhoz inkább a nemzetvallás fogalma áll közel, egyrészt azért, mert tágabban értelmezi a „szekuláris” vallást, másrészt azért, mert mind Hankiss, mind Gerő a hazai viszonyoknak megfelelően alakította ki a fogalmat. Jelen esetben a hit tárgya a haza, illetve annak feltámadása, vagy Hankiss szavaival a „népcsoport saját történelme, saját múltja, jelenje vagy jövője.”⁴¹ A hősök (vallási kifejezéssel élve) ennek a hitnek a mártírjai voltak, olyan emberek, akik életüket adták azért, amiben hittek. Az irredentizmus pedig a

³⁷ Assmann 1999. 53.

³⁸ Vö. Schieder 1987.

³⁹ Hankiss 1991.65-66.

⁴⁰ Gerő 2004. 32.

⁴¹ Hankiss 1991.65.

forrás tanulsága szerint azért volt lényeges, mert úgy értelmezték ezt a politikai mozgalmat, hogy ha lemondanak a jövőről, a hősök áldozatáról mondanak le, és ezáltal árulói lesznek annak az eszmének, amelyért ők életüket adták.⁴²

AZ IRREDENTIZMUS (Az ünnepség társadalmi háttere)

„Az irredentizmus olyan politikai törekvés, mely az idegen uralom alatt álló nemzeti területek megszerzését célozza.”⁴³ Ezzel szemben a revizionalizmust „kifejezetten jogi megközelítés jellemzi, mely egy adott nemzetközi szerződés újratárgyalását kívánja elérni békés eszközökkel, a diplomácia keretein belül.”⁴⁴

„A két világháború közötti irredentizmus a társadalom széles körében érvényesült. Az országvesztésbe való bele nem törődés volt általános jellegzetessége ennek a korszaknak. A trianoni döntést követően hamarosan megjelentek azok a népies képeslapok, egyéb kiadványok és termékek, amelyek az elvesztett területek visszaszerzésére lelkesítettek.”⁴⁵

Az első világháború után a közvélemény többsége számára a revízió evidens, sőt életbevágó volt. Az egyik folyóirat szerint ugyanis „ha csak egy pillanatnyilag is belenyugszunk ebbe a lehetetlen és méltatlan helyzetünkbe, akkor talán az idők végezetéig sem nyílik számunkra lehetőség nagy, szent, igazi életet jelentő céljaink megvalósítására.”⁴⁶

Ezt erősíti meg Zeidler Miklós is: „A magyar társadalmat a két világháború között áthatotta a határok kérdése. Nem volt olyan politikai erő az országban, mely ne helyezett volna hangsúlyt a területi revízió kérdésére. Ugyanakkor a politikai eliten túl az egész magyar társadalmat meghatározta a békeszerződéssel kapcsolatban a kollektív, nemzeti veszteség érzése. Ez azonban inkább csak hangulat volt, mint cselekvés.”⁴⁷ Ugyanakkor ez a „hangulat” szimbolikus tettekhez is vezetett, mint amilyen például a dolgozatomban vizsgált Hősök emlékünnepe, amely nagyon sok toposzt és közhelyet tartalmazott. Ennek oka, hogy „a korszak ideológiai, történeti kulcsfogalmait szintén áthatotta a határok kérdése. Zeidler Miklós a köztudat és a közgondolkodás szerves részét képező verbális vagy képi toposzok, közhelyek felől közelít a határok társadalmi és politikai kérdésének kultusz jellegű megnyilvánulásához. Ilyen toposznak tekinti a keresztény, nemzeti, ellenforradalmi vagy

⁴² Vö. Szentesi Napló 1938. június 5. 1-2.

⁴³ Szombath 2004. 11.

⁴⁴ Szombath 2004.11.

⁴⁵ Limbacher 2002.60.

⁴⁶ Csongrádmegyei Hírlap. 1937. június 1. címlap.

⁴⁷ Zeidler 2001. 160-161.

irredenta jelzőt.”⁴⁸ Ezek a toposzok a „politikai rendszer s részben a korszak öndefiníciói voltak.”⁴⁹ Ehhez hozzájárult az is, hogy „a XIX-XX. század fordulójára új helyzet alakult ki. (...) A polgárság és a nemesi középosztály társadalmi szövetségében a régi tradíciót tette ideológiája alapjává. E „feudalizált” hazafiasság nem a haladásra, progresszivitásra épült, hanem hagyományápoló, romantizáló volt.”⁵⁰

Természetesen az irredentizmus sem volt egységes, már csak azért sem, mert nem azonosult vele mindenki azonos mértékben. Az ünnepeken a források tanúsága szerint több ezren megjelentek. Ennek egyik oka személyes igény, másrészt az ünnepségek bizonyos szintű kötelező volta volt. A hősök ünnepét több törvénycikk és véleményem szerint az az emberi igény hívta életre, hogy az emberek megemlékezzenek elhunyt szeretteikről.

A HŐSÖK EMLÉKÜNNEPÉNEK SZÜLETÉSE

1917. évi VIII. törvénycikk kimondta, hogy „mindazok, akik a most dúló háborúban a hadrakelt sereg kötelékében híven teljesítették kötelességeiket, a nemzet osztatlan, hálás elismerésére váltak érdemesekké. Őrizze meg a késő utókor hálás kegyelettel azok áldott emlékét, akik életükkel adóztak a veszélybenforgó haza védelmében.” Ugyanez a törvénycikk azt is kimondta, hogy „minden község (város) anyagi erejének megfelelő, méltó emléken örökíti meg mindazoknak nevét, akik lakói közül a most dúló háborúban a hazáért életüket áldozták fel”⁵¹ 1915-ben megalakult a HEMOB⁵², amelynek feladata a hősök emlékének ápolása volt. A bizottság kezdeményezésének eredményeként jött létre az 1917-es rendelet.⁵³ A Hősök Emlékünnepé felülről jött kezdeményezés volt. Ugyanakkor már a rendelet előtt is voltak helyi, többek között egyházi kezdeményezések és a hősök családtagjai is emléket állítottak szerettüknek/szeretteiknek. Ezt figyelembe véve elmondható, hogy a sajtónak elsősorban megerősítő és nem „ráerőltető” szerepe volt az emlékművek állításában.⁵⁴ Más kérdés persze, hogy később elsősorban azok az emlékjelek kaptak hivatalos részről nagyobb hangsúlyt, amelyek a központi részekben álltak.⁵⁵

⁴⁸ Gleszer – Zima 2009. 37.

⁴⁹ Zeidler 2002. 9.

⁵⁰ Limbacher 2002. 41.

⁵¹ <http://www.1000ev.hu> Letöltés időpontja: 2011. 07.15.

⁵² Hősök Emlékét Megőrző Bizottság

⁵³ Vö. L. Juhász 2010.17.

⁵⁴ Vö. L. Juhász 2010.17. ill. 23.

⁵⁵ L. Juhász 2010.23.

A lakosság mellett a katonaság, és az elit is támogatta, szorgalmazta az emlékművek építését. L. Juhász Ilona szerint ezáltal ugyanis maguknak is emléket tudtak állítani...⁵⁶ Az első világháborútól leginkább közadakozásból építették az emlékműveket. Az adakozásban minden társadalmi réteg képviseltette magát. Vagyis „a gróftól az egyszerű falusi emberig, a katonai egységektől a különböző társadalmi, politikai és kulturális szervezetekig.”⁵⁷

Az emlékjelek állításakor egyrészt a sajtó által tájékoztatták az embereket arról, hogy az adományuk nagyban segítené az emlékjel felépülését, másrészt arról is értesítették őket, ha valamely emlékművön a hősök nevét is feltűntették. Ez utóbbi azért volt fontos, mert nem akartak senkit kihagyni. Éppen ezért az utolsó pillanatban zárták le a névsort és kértek minden érintettet, hogy az Ipartestületben a megadott határidőig jelentkezzenek.

Az emlékjelekkel kapcsolatban meg kell említeni Pierre Nora nevét is. Ő az „emlékezethelyek” vagy az „emlékezés helyei” (lieux de mémoire) kifejezést használta. Szerinte az emlékezés helyeire (múzeum, levéltár vagy akár az emlékmű) akkor van szükség, amikor az esemény lassan kikerül a (szóbeli) emlékezetből.⁵⁸ Az ő szavaival: „ahol a múlttól való elszakadás tudata keveredik a fájó emlékezet érzésével, de ahol a fájdalom még tud annyit ébreszteni az emlékezetből, hogy az felvette megtestesülésének problémáját. A folyamatosság érzése a helyekbe költözött át. Helyei vannak az emlékezetnek (lieux de mémoire), mivel nincs már valódi közössége az emlékezetnek. (milieux de mémoire).”⁵⁹ Az emlék helyei tehát akkor is őrzik a múlt eseményeit, amikor azok átkerültek az emlékezetből a történelembe.⁶⁰

Emellett „A különböző emlékterek, kultuszhelyek többnyire meghatározott színhelyekhez kötődnek, de valódi életük a használatuknak köszönhetik, jelentőségüket az ünnepekben, rítusokban nyerik el. Itt is a tér és idő kölcsönhatását érhetjük tetten: a rítusok teremtik meg a helyeket.”⁶¹ – írja Jakab Albert Zsolt.

A sorozatos emlékjelek állításának következményeként egyre gyakoribbá váltak a visszaélések is. A cégek egymással versenyezve dolgoztak, hiszen innentől kezdve az emlékműállítás nemcsak politikai, hanem üzleti kérdés is lett.”⁶² Ennek megelőzésére jött létre a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács által alkotott zsűri. Ettől kezdve a

⁵⁶ L. Juhász 2010.24.

⁵⁷ L. Juhász 2010.215.

⁵⁸ Vö. Nora 1993.

⁵⁹ Nora 1993. 142.

⁶⁰ Nora 1993.

⁶¹ Jakab 2012. 32.

⁶² L. Juhász 2010.23.

kormányrendelet előírta, hogy „csupán oly hősi emlékművek állíthatók fel, amelyek terveit az arra hivatott művészeti szerv előzetesen elbírálta és kivitelre alkalmasnak ítélte.”⁶³

Elkészült egy katalógus is, amely 80 vázlatrajzot tartalmazott, 9 képzőművésztől és építésztől. A katalógus címe: Isten kardja. Hősök emléke.⁶⁴ Az album tanácsod ad a művészeknek, hogy milyen anyagokból és milyen szimbólumokkal alkossák meg az elesett hősök emlékét. Hangsúlyozza az „Isten Kardja” szimbólumának jelentőségét és egyetemességét.⁶⁵ Az album kiemeli, hogy „...a halál, amely eddig magánügy volt, közüggé lett.”⁶⁶ Az emlékművek feladata, hogy „el is tudják mondani, meg tudják örökíteni mindazt, amire a magyar léleknek, a világháborúra való szomorun magasztos visszaemlékezésben szüksége van.”⁶⁷ Hiszen „a művész a nagy vérözönből előhalássza azt, ami a jövő számára megmenthető: a borzalomból a dicsőség gondolatát, a fájdalomból a kegyelet érzését, az enyészetből az örökkévalóság álmát.”⁶⁸

A Hősök Emlékünnepével kapcsolatban van még egy törvény, amelyet fontos megemlíteni: Az 1924. évi XIX. törvénycikk értelmében „a magyar nemzet mélységes tisztelettel, magasztaló elismeréssel és hálával emlékezik meg azokról a hős fiairól, akik az 1914/1918. évi világháború alatt a hazáért vívott súlyos küzdelemben a magyar nemzetnek dicsőséget és hírnevet szerezve életüket áldozták. A nemzet soha el nem múló hálája és elismerése jeléül, az élő és jövő nemzedékek örök okulására és hősi halottaink dicsőségére minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját nemzeti ünneppé avatja. Ezt az ünnepnapot – mint a „Hősök Emlékünnepét” – a magyar nemzet mindenkor a hősi halottak emlékének szenteli.”⁶⁹ Az emberek a helyi sajtón keresztül értesülhettek erről a rendeletről, illetve általában ezzel együtt az ünnepség menetéről.⁷⁰

Ezek a törvények azonban nem csak a hatalmi elit által a népre kényszerített „kinyilatkozások” voltak. Ahogyan Gyáni Gábor megfogalmazta: „Az elesett katonák egyéni számontartását, a közösség kollektív emlékezetének eme perszonifikálását immáron törvény írta elő azok számára, akik egyébként is személyesen érintve voltak az ügyben.”⁷¹ Ahogyan korábban L. Juhász Ilonára hivatkozva írtam, a törvények megjelenése előtt is voltak lokális

⁶³ Szeged, 1924.november 1. 3.

⁶⁴ Vö. L. Juhász 2010. 23. Lsd. eredeti környezetében: Isten kardja - Hősök emléke. 1916. Magyar Építőművészek Szövetségének kiadása.

⁶⁵ Vö. Herczeg 1916. bevezető (o.n.)

⁶⁶ Herczeg 1916. bevezető (o.n.)

⁶⁷ Spiegel 1916.o.n.

⁶⁸ Herczeg 1916. o. n.

⁶⁹ <http://www.1000ev.hu> Letöltés időpontja: 2011.07.15.

⁷⁰ Pl.: Délmagyarország 1933. május 25. 7.

⁷¹ Gyáni 2000. 88.

kezdeményezések.⁷² Az is igaz természetesen, hogy „mint állami intézmény által szervezett ünnep ez is szükségképpen a fennálló hatalom reprezentációja. Hivatalosan szervezett ünnepként a politikai reprezentáció eszköze, és mint ilyen, egy szimbolikusan megkonstruált eseménysort tár elénk.”⁷³

AZ ÜNNEPSÉG MENETE

1. *Előkészületek*

Az ünnepségről szóló első említés június 2-án olvasható a Szentesi Naplóban. Itt egyrészt említést tesznek arról, hogy miért nem a törvény által meghatározott időpontban, vagyis május utolsó vasárnapján tartják az ünnepséget: ebben az időpontban volt ugyanis a XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus. Ez az ünnepség önmagában is elég nagyszabású volt, emellett azonban az 1938. évi azért is különleges volt, mert ebben az évben volt a Szent István év is. Szent István pedig, mint államalapító mindig is fontos szerepet játszott a magyarság gondolkodásában, s ez különösen igaz volt a két világháború közötti időszakban. Trianon után a magyarság célja a revízió volt, ahogyan Horthy Miklós kormányzóként a Szent István év megnyitásakor fogalmazott: „Minden erőnkkel azon leszünk, hogy visszaszerezzük Szent István országának régi fényét.”⁷⁴

Ez az év azért is volt különleges Szentes életében, mert ebben az évben június 27-én érkezett meg Szentesre a Szent Jobbot szállító Aranyvonat. A vonatot méltóképpen, ünnepléssel fogadták.⁷⁵

Mivel az Eucharisztikus Kongresszuson (a megmaradt fényképek tanúsága szerint) több ezren lehettek, és a magas rangú egyházi és politikai képviselők (például a kongresszus fővédnöke a kormányzó felesége volt) egyaránt részt vettek,⁷⁶ ezért a Hősök Emlékünnepének szervezői egy héttel később tartották meg az ünnepséget, hiszen szerették volna, hogy a világi és egyházi méltóságok a szentesi ünnepségen is részt tudjanak venni, ezzel is emelve annak jelentőségét.

Az újságcikknek másrészt az is feladata volt, hogy tájékoztassa Szentes népét az ünnepség várható programjáról, amit pontosan ekkor még nem közöltek.

⁷² Vö. dolgozat 10. oldalával

⁷³ Petelényi 2004. 51.

⁷⁴ Szentesi Napló. 1938. június 26. 1.

⁷⁵ Lsd. Szentesi Napló. 1938. június 26.

⁷⁶ Lsd. : Uj Idők 1938. Pünkösdi. XLIV. évf. 23.sz.

Ugyanebben a számban, a „hírek” rovatban három felhívás is található, amelyek felhívják a vitézek, leventék és a hősi halottak hozzátartozóinak figyelmét a közelgő ünnepségre. A vitézeknek Járási hadnagy írt, aki tudatta velük, hogy az ünnepség napján (június 6-án, Pünkösöd másnapján) a gimnáziumban gyülekeznek. Kötelező a megjelenés, csak írásban menthetik ki magukat. A leventéknek szóló felhívás hasonló, azzal a lényeges különbséggel, hogy itt szigorúbban vették az ünnepségről (és az előtte lévő leventefoglalkozásról) való távoll maradást.

Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni a következőket: a leventeszervezet „a magyar ifjúság hazafias, katonai szellemű nevelésére létesített szervezet.”⁷⁷ 1921 és 1945 között működött. Tagjai 12 és 21 év közötti fiúk voltak. Két rendelet alapján működött: az 1921:53. tc. s az azt végrehajtó VKM 9000/1924. sz. rendelet. „Felügyelője a VKM, az Orsz. Testnevelési Tanács III. Szakoszt-a a vm., városi és járási vezetők útján. Azoknak a fiúknak, akik nem jártak rendszeres testnevelést oktató (közép- v. fő)isk-ba, előírták, hogy heti 2 órában, 1938 után heti 3-4 órában vegyenek részt a levente-foglalkozásokon”⁷⁸ Feladata a katonai előképzés volt.⁷⁹

A Hősi Halottak hozzátartozóitól azt kérték, hogy akik részt akarnak venni az ünnepségen és ülőhelyre is igényt tartanak, a városházán kell, hogy jelentkezzenek. „A jelentkezők részt vesznek azok soraiban is, akik előtt tisztelgő felvonulás történik.”⁸⁰ Hősi halottnak természetesen az minősült, aki kötelességteljesítés közben, háborúban vagy fegyveres harcban életét vesztette. (A harcban meghalt katonákat a középkortól hősnek nevezték, de a „hősi halál” kifejezés 1848-49-ben tűnt föl.⁸¹)

Ezeket a felhívásokat több számban közzétették, hogy biztos mindenki értesüljön róla.

Június 3-án újabb beszámolót tettek közzé a Szentesi Naplóban: a megyeházán megállapították az ünnepség programját, amelyet röviden ismertetett az újság (bővebb beszámolót csak 5-én tettek közzé). Ebből a cikkből már kiderül, hogy az ünnepséget az ünnepi istentisztelet után, a Kossuth téren tartották.

Június 4-én, azaz a trianoni békeszerződés emléknapján a Szentesi Napló egy rövidebb elmélkedést közölt. Ebben a cikk szerzője beszél az ünnep fontosságáról, illetve ezzel kapcsolatosan arról, hogy 4-én néma demonstráció lesz. Ezeknek célja, hogy „megmutassuk,

⁷⁷ <http://lexikon.katolikus.hu/L/Leventeszervezet.html>. Letöltés időpontja: 2011. 08.10.

⁷⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/L/Leventeszervezet.html> Letöltés időpontja: 2011. 08.10.

⁷⁹ Vö.: ugyanott

⁸⁰ Szentesi Napló. 1938. június 2. 5.

⁸¹ Vö.: <http://lexikon.katolikus.hu/H/h%C5%91si%20halott.html> Letöltés időpontja: 2011. 08.12.

ha nem is beszélünk mindig Trianonról, de mindig rágondolunk.”⁸² A demonstrációt a Magyar Nemzeti Szövetség irányította. Délelőtt 10-kor megszólaltak a harangok (hiszen gyásznapról van szó) és azok az emberek, akik részt vettek a demonstrációban, azok megálltak egy pillanatra. Vagyis, aki részt vesz a rövid megemlékezésben, az „ebben a pillanatban leteszi a tollat, munkaszámait, ha utcán megy, megáll, ha olvas, leteszi a könyvet és egy percre így némán gondol nemzetünk tragikus diktátumának időpontjára. De a gondolatban, e néma percben fogadja meg minden magyar, hogy míg egyetlen magyar él a földön, Trianonba nem nyugszik bele soha. Ezt kívánja a nemzet lelki egysége és az örök irredenta magyar álmok valóráváltásának reménysége is.”⁸³ Az „örök irredenta magyar álmot” értelmezhetjük nemzetvallásként is, amely egy immanens vallás.⁸⁴ Ennek célja a társadalom egybeforrasztása, kohéziója. Azt sugallta, hogy „a nemzetvallás szakralitásában mindenki részesülhet, aki érzelmileg azonosulni tud annak értékeivel.”⁸⁵

2. Szervezők, szereplők, résztvevők

Az ünnepséget szentes város önkormányzata szervezte, az ünnepség keretében megrendezett kegyeleti stafétafutást pedig a Frontharcos Szövetség. Az ünnepség vezérkari főnöke és egyben irányítója dr. Lakatos István helyettes polgármester volt. Mivel fontos ünnepség volt, részt vett rajta a főispán, a helyőrségi parancsnok, az állomásparancsnok, a leventék parancsnoka, Váradi Gábor ny.i.o. főhadbiztos, a Frontharcos Szövetség elnöke, az alispán, Gróf Károlyi Viktor és vitéz Várady László dr. országgyűlési képviselők és természetesen a polgármester is. Ugyanakkor a kormányzó nem vett részt az ünnepségen (ennek oka a folyóiratokból nem derült ki).

Az ünnepségen felléptek a frontharcosok, a leventék, az iskolás lányok, a cserkészek, az 1000 fős szavalókórus, illetve a felvonuláson részt vettek a hadirokkantak, a huszárok is. Az ünnepi beszédet a főispán mondta el. Emellett többé-kevésbé aktív résztvevői voltak az eseménynek a város lakói is.

Fontos, ugyanakkor „láthatatlan” szereplői voltak az ünnepségnek: a rendőrség és a mentőtisztek.

⁸² Szentesi Napló. 1938. június 3. 2.

⁸³ Szentesi Napló. 1938. június 3. 2.

⁸⁴ Ezt a Hankiss Elemér - féle értelmezésben értem.

⁸⁵ Sinkó 1996.276.

3. Színhelyek

Az ünnepség több részből állt, mindegyiket más-más helyszínen tartották. Az ünneplés már vasárnap (június 5.) megkezdődött a kegyeleti stafétafutással. A futás a Kossuth téren, a hősök szobránál (Erzsébet tér) kezdődött és a környékbeli utcákon keresztül a hősök szobrához visszatérve ért véget. Részt vett rajta a főgimnáziumi levente egyesület két-két csapata és a Szegedi Tudományegyetem egy csapattal. A résztvevők a győztes babért a beérkezés sorrendjében helyezték a szobor talapzatához, ezzel is tisztelegve az emlékükhöz. A díjakat a polgármester, K. Nagy Sándor osztotta ki.⁸⁶ Ez még egy kisebb létszámot megmozgató, rövidebb ideig tartó megemlékezés volt.

Másnap délelőtt (június 6-án) a Kossuth téren, a vármegyeháza előtt elkezdődött a városi ünnepség. A megemlékezés része volt a díszfelvonulás is, amely a Kiss Bálint, Munkácsi, Horváth Mihály utcákon keresztül történt.

Mivel az egész város hivatalos volt az ünnepségre és nagyon sok volt a fellépő is, a szervezők fontosnak tartották, hogy mindenkinek előre meg legyen határozva a helye. Ez egyaránt vonatkozott a fellépőkre, de az ünneplő tömegre is. A piac és az üzletek az ünnepség idejére bezártak.⁸⁷

4. Az ünnepség programja

A megemlékezés a cserkészenekar indulójával kezdődött. Ezek után a szereplők elfoglalták a helyeiket a lépcsőn, emelvényen, illetve az erkélyen. Ezt követte a [Magyar] Hiszekegy, amelyet a tanulók énekeltek. Ezután a 1000 tagú szavalókórus előadta Palasovszky Béla: Magyar áldozás hőseink emlékének című művét. A kórus a szentesi iskolák tanulóiból állt. A mű párbeszédekből áll. A lányok kara kérdezett, amelyre a fiúk kara válaszolt. Mondanivalója az irredenta szellemiségbe illeszkedik: a „mortalócok” lopva Magyarországot ellen törték, és a katonák minden hősiessége ellenére Trianon bekövetkezett. Ennek ellenére nem haltak meg hiába. Áldozatvállalásukkal példát mutattak a következő generációknak. Magyarország újra visszanyeri régi dicsőségét és határait.⁸⁸ Az utóbbit a fiúszóló mondja el kibontott nemzeti lobogóval. Őt követi a két kar, majd az összkar. A művet mind a három kar „Amen”-nel fejezi be.⁸⁹ A szavalókórus előadása az ünnepség egyik legfontosabb pontja lehetett, amelyet

⁸⁶ Vö. Szentesi Napló. 1938. június 8. 1-3. ill. Szentesi Napló. 1938. június 5. 2.

⁸⁷ Vö. ugyanott

⁸⁸ Vö. Szentesi Napló. 1938. június 4. 2.

⁸⁹ Vö. ugyanott.

az bizonyít, hogy a Szentesi Napló a mű szövegét június 4-én, a trianoni békeszerződés évfordulóján önálló cikként megjelentette.⁹⁰

Ezt egy másik fontos esemény követte: vitéz dr. Bonczos Miklós Csongrád megye főispánjának ünnepi beszéde. Ennek szövege is megjelent nyomtatásban.⁹¹ Az első néhány mondatban kifejti, hogy a beszéd célja az emlékeztetés lesz. Elmondása szerint „megidézi” a halott hősök szellemét, akit az otthon maradottak lassan elfelejtenek. Felhívja a figyelmet arra, hogy milyen hatalmas volt ez az áldozat, és ehhez képest minden veszteség, bosszúság semmiség. Sokszor reménytelennek látja a jelent, ugyanakkor boldog, hiszen látja a következő generációt, akik a reményt jelentik. Párhuzamba állítja a bibliai pünkösdi eseményeket és az ünnepség napját. A résztvevők is tanítványok, akik hirdetik a feltámadást. Jelen esetben nem Jézusét, hanem Magyarországot. A résztvevőket felszólítja, hogy amikor a gazdasági válság miatt zúgolódnak, gondoljanak arra, hogy mennyivel rosszabb azoknak, akik elveszítették valamelyik hozzátartozójukat. Megígérteti a résztvevőkkel, hogy évről évre egyre jobban tisztelni fogják a hősöket, és egyre szebben ünneplik meg.⁹² Ez hitvallásként, a „közösséghez tartozás” megerősítéseként is értelmezhető.

Vagyis az ünnepség tulajdonképpen liturgia parafrázisként is értelmezhető, hiszen minden olyan elem megtalálható benne, amely a keresztény liturgiában jelen van. Ebben az értelmezésben az első világháborús emlékmű az „oltár”, amelyhez odahelyezik az áldozatot, amely nem más, mint a háborúban meghalt katonák hősiessége, önfeláldozása, hazaszeretete. (Ennek szimbolikus kifejezése a kegyeleti stafétafutás keretén belül, a szobor talapzatára helyezett babérkoszorú is.) Ezt ajánlja fel a főispán Istennek, a kéréseik (Magyarország „feltámadása”) meghallgatásáért. A feltámadás gondolata is párhuzamba állítható a keresztény misztériummal, hiszen, ahogyan a kereszténység legfontosabb eseménye Jézus Krisztus feltámadása, úgy az ünnepség (és általában az irredentizmus) legfontosabb pontja Magyarország jövőbeni feltámadásának hirdetése.

Szentés délalföldi város lévén többségében magyarlakta település. Ebből adódóan a főispán beszédében elsősorban a különböző társadalmi rétegeket és felekezeteket „olvasztotta” egységes közösséggé, a kisebbségekről nem esett szó. Érdekesnek tartom azonban, hogy a folyóiratok által megemlített vendégek (csaknem) mind katolikusok, pedig ebben az időszakban a protestánsok (főként reformátusok) is nagy számban jelen voltak Szentesen (főként Felsőpárton, de a központban is).

⁹⁰ Szentesi Napló 1938. június 2. 5.

⁹¹ Szentesi Napló. 1938. június 8. 1-3.

⁹² Lsd. eredeti kontextusában: Szentesi Napló. 1938. június 8. 2-3.

A beszéd után a szavalókórus újra előadta Palasovszky Béla művének utolsó részét. Ezután következett a katonanóta. Az ünnepséget a Himnusz zárta, amelyet a tanulók és a többi résztvevő közösen énekelt.

Az ünnepség utolsó fontos (és látványos) pontja a díszfelvonulás volt, amelyen a huszárok, vitézek, hadirokkantak, frontharcosok, leventék, bajtársak, cserkészek vettek részt. A cserkészek zenekara kísérte a felvonulást, amelynek keretében kifejezték a hősök iránti tiszteletüket a hősök emlékműve előtt. Ez volt az ünnepség legutolsó programja. A megemlékezés így a keresztény felekezetek liturgiájának több eleméből kölcsönzött, s ültette azokat át szekuláris kontextusba, a nemzeti ügyet szakralizálva általa.

5. Szimbólumok, „kellékek”

A Szentesi Napló leírásai szerint⁹³ a legfontosabb szimbólum a nemzeti színű lobogó volt. Emellett megjelentek a város és a megye zászlói is. A házakat zöld girlandokkal díszítették. A vármegyeházára földi érő zászlókat tettek, melyeknek közepében címer volt. Ez „hirdette az örök Nagy-Magyarország gondolatát”⁹⁴ A megyeháza erkélyére piros „muskátli-girlandokat” tettek. A frontharcosok magukkal hozták a „méteres” címereiket. (Ezeket a zászlókat – megkötéssel –, párhuzamba állíthatjuk a templomi zászlókkal, amelyek egy-egy vallásos társulat tulajdonában vannak, kifejezve összetartozásukat.)

Az iskolás lányokat magyaros ruhába öltöztették, a cserkészek formaruhában voltak, kezükben nemzetiszínű zászlóval, a katonák, rendőrök uniformisban, a többi résztvevő pedig feketében, amely egyrészt az ünnep, másrészt a gyász színe.

A főispán beszéde is tartalmazott szimbólumokat. Ezek közül kettő volt hangsúlyos. Az egyik a már korábban említett Pünkösdi hasonlat, a másik a „Giovinnezzára” való utalás, amely a szavalókórus előadására vonatkozott. A Giovinnezzát Giuseppe Blanc írta 1921-ben és olasz hazafias dal volt, amelyet Palasovszky Béla művéhez hasonlóan fiatalok adtak elő (a két művet azonban, már csak az eltérő politikai és társadalmi helyzet miatt sem szabad „összemosni”). Az utalások a hivatásrendiség áthallásaiként és szimbolikus szövetségeskeresésként is értelmezhetők a szakralizált nemzeti célok megvalósításához.

⁹³ A Szentesi Napló. 1938. június 8. 2-3. és a Szentesi Napló. 1938. június 5. 1-2. alapján

⁹⁴ Szentesi Napló. 1938. június 8. 1.

TANULSÁGOK

Miért volt tehát szükség a hősök megünneplésére? Keszeg Vilmos szerint az ünnep fontos feladata az összetartozás, egység kifejezése, illetve az identitás megerősítése. Vagyis az ünnep „tartalmi szempontból (...) olyan esemény, amely megszerkeszti (...) az együvé tartozás motivációit, koronként más jelentésmezőket készít elő és tesz hozzáférhetővé egy társadalom számára.”⁹⁵ Az ünnepet tehát mindig az adott korszak adott társadalom kontextusában kell értelmezni és vizsgálni. A Hősök Emlékünnepét például a mai napig ünnepeljük, azonban teljesen mást jelent a mai kor embere számára, mint a két világháború között élteknek. (Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a Hősök Emlékünnepét a szocializmusban nem ünnepezték, és csak a 2001. évi LXIII. törvényt követően lett ismét május utolsó vasárnapja a háborúban elhunyt hősök ünnepe, Hősök Emléknapja néven.)

Keszeg Vilmos általánosságban azt is kiemeli, hogy „az ünnepség látens, implicit, rejtett jelentése, tartalma leplezhető le a szertartás térhasználatának elemzésével. A település centrális és periférikus, nyilvános és privát szférái közötti mozgás, a tér valamelyik szférájának az esemény számára való lefoglalása, kisajátítása, „rejtett dimenziókat”, elhallgatott vagy megfogalmazhatatlan jelentéseket szabadít fel, amelyekkel az esemény és az eseményben részt vevő személy azonosul.”⁹⁶ Az ünnepség lényeges voltát jelzi tehát, hogy a főtéren rendezték meg. A szentesi Kossuth tér (volt) ugyanis a leginkább alkalmas arra, hogy ilyen nagy lélegzetvételi, ennyi embert befogadó magasztos ünnepségi helyszíne legyen. A téren vagy annak közelében találhatóak a legfontosabb épületek és a világháborús emlékmű, amelyet Pásztor János 1926-ban készített.

Az, hogy az ünnepségi pontosan Pünkösdi másnapjára esett, lehetnek technikai okai (hiszen az eucharisztikus kongresszus miatt egy héttel el kellett halasztaniuk), de azt sem tartom kizártnak, hogy ezáltal az ünnepséget összekapcsolták Pünkösdi szellemiségével és szimbolikájával. Ezt támasztja alá a főispán beszéde is, amelyben többször kitér a reggeli szentmisére, ahol a Pünkösddel kapcsolatos prédikációk elhangzottak. Emellett a prédikációra hivatkozva felhívja a figyelmet arra is, hogy az irredenta szellemiséget, vagyis a haza

⁹⁵ Keszeg 2004.21.

⁹⁶ Keszeg 2004. 27.

védelmét és „feltámadását” hirdetni kell.⁹⁷ A haza, a múlt tehát itt (is) a hit tárgyaként jelenik meg, amelyet Hankiss Elemér a nemzetvallással kapcsolatban definiált.⁹⁸

Ha Lauri Honko rítusosztályozását követjük a Hősök Emlékünnep egyfajta emlékeztető rítus. Hiszen a rítusok ezen csoportjának a feladata, hogy „a múltat, a szent és alapvető történeteket jelenbe hozzák, meg kell akadályozniuk, hogy a hagyományozódott tudás elhalványuljon és hogy a közösség szociális identitása lazuljon.”⁹⁹

Csakhogy nem mindegy, hogy a közösség mire emlékezik és mire nem. „A múltkép nem homogén, hanem differenciált: egyéni és közösségi múltak vannak, felvállalt és elhallgatott tudások és tapasztalatok, legitim és illegitim múltak. Az egyén és közösség múltjai nem (mindig) szétválaszthatóak, számos szoros szálon összekapcsolódnak: a múlt meghatároz, a múlt kötelez, a múlt egyéni és társadalmi moralitás.”¹⁰⁰ Ezért volt nagy jelentősége a Hősök Ünnepének és annak, hogy törvénybe foglalták és hivatalosan megünnepezték őket. Ezáltal szabályozni lehetett az emlékezést. A nemzedéki emlékeztet szelektíven beleépítették a közösség megalapozó emlékezetébe, jelen esetben a történeti tudatába.

Ezzel kapcsolatban Halbwachs elméletéből kiindulva Jakab Albert Zsolt a következőket írja: „A közös tapasztalatoknak a csoportszervező erejét kell itt még hangsúlyoznunk. Az összetartozás élményét (...) a közös múlt adja. (...) – közös tapasztalatok, közösen átélt események – ellenére az individuális emlékezet ugyanazokkal a dolgokkal kapcsolatban nagyon különböző tud lenni. Empirikus bizonyítékok vannak arról, hogy az eseményekről a közös tapasztalatok, közös részvétel ellenére nagyon különböző emlékek lesznek. Az emlékezetközösség ugyan a közös tapasztalatokkal rendelkezők körében szerveződik, a kollektív tapasztalat nem jelent teljesen azonos, homogén élményeket.”¹⁰¹ Annak ellenére tehát, hogy létezik társadalmilag meghatározott emlékezet, vele párhuzamosan természetesen létezik az egyéni emlékezet is.

A világháborús hősekről való megemlékezés tehát rendkívül összetett és sokrétű. Egyrészt politikai ünnep, amely a hatalom reprezentációja, másrészt a kollektív emlékeztet és identitást segítő és éltető rítus. Emellett segítette a revízió gondolatának életben tartását, egyúttal példát mutatva a következő generációknak. Az „emlékeztet helyeinek” létrehozásával

⁹⁷ Vö. Szentesi napló 1938 június 8. 2-3.

⁹⁸ Vö. dolgozat 7. oldala

⁹⁹ Honko 1997.33.

¹⁰⁰ Jakab 2012. 3.

¹⁰¹ Jakab 2012. 14.

az emlékezetet kihelyezte, tárgyasította. Az emlékezet ezáltal megőrződött, de ugyanakkor átkerült a történelembe.

Az ünnep rengeteg szimbólumot tartalmazott: a helyszín, a „díszlet”, a beszédek, a viselet mind-mind mögöttes tartalmakat hordozott, amely segítségével értelmezni lehet egy ünnep funkcióját.

A későbbiekben érdemes volna a kutatási témát időben és akár térben is kibővíteni. A téma érdekes és hasznos lehet, nem csak a történettudomány, hanem a néprajz, vagy más társadalomtudományok számára. Ezt bizonyítja az is, hogy az emlékezet, idő és identitás és az ünnep kapcsolatával több tudományterület képviselő tudós foglalkozott, amely területek, aztán kölcsönösen hatottak egymásra. A Hősök Emlékünnep ma is létező ünnep, amely az előzményeket ismerve nem értelmezhető, tehát az ünnep vizsgálata, a múltra vonatkoztatva is aktuális.

Irodalom

ASSMANN, Jan

1999 A kulturális emlékezet. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

BODÓ Julianna- BÍRÓ A. Zoltán

2000 Szimbolikus térfoglalási eljárások. In. BODÓ Julianna (szerk.): Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro – Print, Csíkszereda. /9-42./

ELIADE, Mircea

2009 A szent és a profán. Európa Kiadó, Budapest.

GERGELY Jenő

1988 Eucharisztikus Világkongresszus Budapesten 1938. Népszerű Történelem.

GERŐ András

2004 Képzelt történelem. Eötvös Kiadó és Polg. ART Kiadó, Budapest.

GLESZER Norbert – ZIMA András

2009 Változatlanág a változásban. A két világháború közötti budapesti zsidó csoportok önképe a megváltozott kárpát-medencei határok függvényében. = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. A Magyar Egyház Történeti Enciklopédia Munkaközösség Folyóirata. 2009/1-4. /35-62./

GYÁNI Gábor

2000 Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág Kiadó, Budapest.

2007 Relatív történelem. Typotex Kiadó.

HALBWACHS, Maurice

1985 A kollektív emlékezet és az idő. In: FELKAI Gábor - NÉMEDI Dénes - SOMLAI Péter (szerk.): Olvasókönyv a szociológia történetéhez. 1. köt. Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Új Mandátum Kiadó. Budapest. /403-432./

HANKISS Elemér

1991 Nemzetvallás. In. Kovács Ákos (szerk.): Monumentumok az első világháborúból. Corvina. /64-90/

HOBSBAWM, Eric

1987 Tömeges hagyománytermelés: Európa 1870-1914. In. HOFER Tamás-NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény. MTA NKCS. Budapest. /127-195/

HONKO, Lauri

1998 A rítusok osztályozása (Die Klassifikation der Riten). In. BARNA Gábor (szerk.) : Folklorisztikai olvasmányok I. Oktatási segédanyag. József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Tanszék, Budapest. /31-44/

JAKAB Albert Zsolt

2012 „Ez a kő tétetett...”Az emlékezet helyei Kolozsváron (1440-2012). Kriza János Néprajzi Társaság Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár

KESZEG Vilmos

2004 Az ünneplő Torda. Az ünneplés alkalmi és terei egy kisvárosban. In. PÓCS Éva (szerk.): Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13-15. Studia Ethnologica Hungarica VI. L'Harmattan – Marcali Városi helytörténeti Múzeum, Budapest. /21-41/

KUNT Gergely

2008 Bélyegek a propaganda és a kultuszteremtés szolgálatában (1914-1956). In. KUNT Gergely (szerk.) : Parasztos és polgárok. tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára. Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest. /375-394/

LIMBACHER Gábor

2000 Hazaszeretet, magyarságtudat a népeletben. Palóc Múzeum, Balassagyarmat.

LIPTÁK Dorottya

2001 Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Pécs - Budapest-Prága. L'Harmattan, Budapest.

L.JUHÁSZ Ilona

2010 „Neveitek e márványlapon...” A háború jelei. Jelek a térben 3. Fórum Kisebbségkutató Intézet.

NORA, Pierre

1999 Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. = Aetas Történettudományi folyóirat. 1999/3. Szerk. Koszta László. /142-157/

OLICK, Jeffrey K. – ROBBINS, Joyce

1999 A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a „kollektív emlékezettől” a mnemonikus gyakorlat történeti szociológiai vizsgálatáig. = Replika Társadalomtudományi folyóirat 37. Szerk. Hadas Miklós. /19-45/

PENTELÉNYI Kinga

2004 Egy ünnep viszonyrendszerei. Milleniumi címer-és zászlóavatás Ürömon. In. PÓCS Éva (szerk.): Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13-15. Studia Ethnologica Hungarica VI. L'Harmattan – Marcali Városi helytörténeti Múzeum, Budapest. /43-55/

SCHIEDER, Rolf

2000 Civil Religion. Die religiöse Dimension der politischen Kultur. Gütersloher Verlagshaus. Gerd Mohn

SINKÓ Katalin

1991 A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai. In. Kovács Ákos (szerk.): Monumentumok az első világháborúból. Corvina. /9-45/.

SZABÓ Miklós

1991 A magyar történeti mitológia az első világháborús emlékműveken. In. Kovács Ákos (szerk.): Monumentumok az első világháborúból. Corvina. /46-63/

SZOMBATH Tibor

2004 Trianon határváros díszsisakos rendőrrel. Trianon és Nagykanizsa képeslapokon, Nagykanizsa.

TURNER, Victor

2003 Határtalan áramlás. Színházelméleti távlatok Victor Turner kultúrantropológiájában. Kijárat Kiadó, Budapest.

WHITE, Hayden

1997 A történelem terhe. Osiris Kiadó, Budapest.

ZEIDLER Miklós

2001 Irredenta kultusz Magyarországon a két világháború között. = Rubicon 2001/8-9. XII. évf. /78-87/

2009 A revíziós gondolat. Kalligram Könyvkiadó, Budapest.

Folyóiratok:

Szentesi Napló.1938. június 2.

Szentesi Napló 1938. június 3.

Szentesi Napló 1938. június 5.

Szentesi Napló 1938. június 8.

Szentesi Napló. 1938. június 26.

Szeged. 1924.november 1.

Délmagyarország 1933. május 25.

Csongrád megyei Hírlap. 1937. június 1.

Uj Idők 1938 Pünkösöd XLIV. évf. 23.sz.

Internetes források:

www.tavlatok.hu

www.1000ev.hu

www.lexikon.katolikus.hu